

Z biblioteką czy bez? Badanie nieużytkowników biblioteki. Wiesława Budrowska, Magdalena Paul, Aldona Zawalkiewicz, Marcin Żynda. – Warszawa: Wydawnictwo Naukowe i Edukacyjne SBP, 2020. – (Nauka – Dydaktyka – Praktyka; nr 199)

Z biblioteką czy bez? Badanie nieużytkowników biblioteki, publikacja wydana w serii „Nauka – Dydaktyka – Praktyka” przez Wydawnictwo Naukowe i Edukacyjne Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich we współpracy z Wydziałem Dziennikarstwa, Informacji i Bibliologii Uniwersytetu Warszawskiego, ma zarazem charakter praktyczny, jak i naukowy. Jest to praca zbiorowa, a jej autorzy reprezentujący zarówno środowiska akademickie, jak i praktyków bibliotekarstwa podjęli się realizacji badania ankietowego nieużytkowników Biblioteki Pedagogicznej (BP) w Toruniu. Publikacja

prezentuje metodologię i przebieg badania zrealizowanego w bibliotece pedagogicznej, jednak autorzy wskazują, że opisane badanie i jego wyniki mają szerszy, bardziej uniwersalny charakter, dotyczą zagadnienia ważnego także dla innych typów bibliotek (w szczególności publicznych i akademickich). Każda z tych instytucji, oprócz systematycznego badania potrzeb swoich klientów, powinna stawiać sobie pytanie, kim są osoby z grupy „potencjalnych” odbiorców ich usług, którzy jednak nie odwiedzają biblioteki i nie korzystają z oferty.

Książka obejmuje 5 głównych rozdziałów poprzedzonych wprowadzeniem. Rozdział pierwszy stanowi przegląd i analizę dotychczasowego stanu badań nad nieużytkownikami (*Badanie nieużytkowników – dotychczasowe doświadczenia*). Postawiono w nim pytania, kim są osoby nie korzystające z bibliotek (nieużytkownik czyli kto?, jak ich zdefiniować?), jakie są przeszkody (bariery) korzystania z bibliotek oraz w jaki sposób prowadzono dotychczas badania nieużytkowników i jakie stosowano metody. Zespół autorski przywołując m.in. międzynarodowe i krajowe normy oraz zalecenia dotyczące statystyki bibliotecznej, wskaźników funkcjonalności, a także metod i procedur oceny wpływu bibliotek, jednocześnie wskazuje, że nie można udzielić na to pytanie uniwersalnej odpowiedzi, a badacz podejmujący tego typu działanie musi sam zdefiniować pojęcie nieużytkownika biblioteki na potrzeby konkretnego badania. Nieodzowny jest także kontekst ujmujący typ biblioteki, specyfikę jej populacji docelowej, intensywność wykorzystania zbiorów oraz usług, a także inne czynniki wpływające na jej funkcjonowanie. Autorzy omawiając dotychczas prowadzone badania nieużytkowników za granicą i w kraju, odnoszą się do meritum – zarówno ich metodologii, jak i wyników. Z racji małych doświadczeń krajowych w zakresie tego typu analiz, sięgnięto przede wszystkim po dostępne wyniki badań realizowanych w bibliotekach akademickich i publicznych m.in. w USA, Hiszpanii, Wielkiej Brytanii, Australii, Francji, Ghany, Norwegii. Wynika z nich, że jednym z najważniejszych celów badań nieużytkowników jest identyfikacja barier, które sprawiają, że grupa ta nie korzysta z biblioteki, a ich likwidacja może przyczynić się do zwiększenia wykorzystania oferty bibliotecznej. Z polskich doświadczeń badań nieużytkowników bibliotek, które jak stwierdzono były prowadzone „niezwykle rzadko i miały charakter raczej przyczynkarski” i dotyczyły bibliotek publicznych, przywołane zostały przede wszystkim raporty przygotowane na zlecenie Fundacji Rozwoju Społeczeństwa Informacyjnego na użytek projektowanego Programu Rozwoju Bibliotek (np. z 2008 r.). Z nowszych opracowań odniesiono się do projektu badawczo-konsultacyjnego realizowanego na potrzeby przygotowania planu powstania i rozwoju Biblioteki Kraków (Małopolski Instytut Kultury, 2016), raportu *Kim są nieużytkownicy bibliotek? Jak ich przyciągnąć do bibliotek?* (FRSI, 2015) oraz „Daily Innovators and Daily Educators in the Libraries” (Erasmus+, 2015-2018).

Ważną, wprowadzającą część stanowi także omówienie kontekstu funkcjonowania bibliotek pedagogicznych w Polsce (*Biblioteki pedagogiczne – (Nie)Wykorzystany obszar badawczy?*), wskazujące na ich historię, dorobek, udział w ogólnopolskiej sieci bibliotek oraz współczesne uwarunkowania

prawno-organizacyjne działalności, co określa ich rolę i zadania w systemie oświaty. W rozdziale tym przedstawiono także potencjał i działalność Biblioteki Pedagogicznej w Toruniu. Uzupełnieniem „obrazu” funkcjonowania bibliotek pedagogicznych w Polsce było przedstawienie zrealizowanych do tej pory badań, ich wykorzystania (Koszalin, Katowice, Piła, Gdańsk, Bydgoszcz, działających na terenie województwa małopolskiego), które miały służyć przede wszystkim udoskonaleniu funkcjonowania konkretnych placówek. Autorzy publikacji odnieśli się także do inicjatywy badawczej o szerszym zasięgu, jakim jest program Analiza Funkcjonowania Bibliotek (AFB) Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich, w ramach którego obok bibliotek pedagogicznych (Biblioteka Pedagogiczna w Toruniu od 2013 r.), udział biorą biblioteki publiczne i naukowe, co pozwala na analizę zasobów, procesów i wyników ich działalności. W ramach badania dla bibliotek pedagogicznych (AFBE) wśród wskaźników funkcjonalności obliczany jest wskaźnik pozwalający na ocenę skuteczności biblioteki w dotarciu do populacji docelowej – „Nauczyciele – użytkownicy jako procent nauczycieli w rejonie objętym działalnością biblioteki”. Prowadzony w Bibliotece Pedagogicznej w Toruniu monitoring tego wskaźnika wskazywał, że jego wartość utrzymuje się na stałym poziomie, a część populacji docelowej biblioteki nie korzysta z jej usług. Zrealizowane badanie wśród nauczycieli nieużytkowników Biblioteki Pedagogicznej w Toruniu pod hasłem *Z biblioteką czy bez? Badanie zwyczajów czytelnicych nauczycieli* miało pozwolić na zdiagnozowanie powodów niekorzystania z jej usług, określenia grup nieużytkowników oraz zaplanowanie działań, które poszerzą krąg odbiorców jej usług.

Zasadniczą część publikacji stanowią rozdziały (trzy) omawiające metodologię badania przeprowadzonego w Bibliotece Pedagogicznej w Toruniu, jego przebieg oraz wyniki. W pierwszym z nich (*Metodologia badania*) w sposób przejrzysty została przedstawiona metodologia badania, jego cel, omówiono problemy i hipotezy badawcze oraz opracowane metody i narzędzia badawcze, w tym kwestionariusz ankiety, określono populację objętą badaniem i zasady doboru próby badawczej, a także organizację badania i sposób zbierania danych. Dwa osobne rozdziały (*Wyniki ankiety, Analiza i interpretacja wyników ankiety*) poświęcone zostały opisowi sposobu analizy danych i ich interpretacji.

Celem badania ankietowego nieużytkowników Biblioteki Pedagogicznej w Toruniu było przede wszystkim poznanie powodów niekorzystania z jej usług przez część populacji nauczycieli z terenu objętego działaniem biblioteki oraz poznanie ich zwyczajów czytelnicych. Badanie przeprowadzono za pomocą kwestionariusza ankiety, który składał się z trzynastu pytań oraz metryczki. Konstrukcja ankiety pozwoliła na wyodrębnienie trzech zasadniczych grup respondentów: nieużytkowników BP w Toruniu, użytkowników innych bibliotek, użytkowników BP w Toruniu. Do realizacji badania wykorzystano elektroniczną wersję ankiety, utworzoną w programie LimeSurvey.

Badaniem zostali objęci nauczyciele z województwa kujawsko-pomorskiego, pracujący w placówkach znajdujących się na terenie objętym działaniem BP w Toruniu (Torunia i Grudziądz – miast na prawach powiatu oraz powiatów tzw. ziemskich: brodnickiego, chełmińskiego, golubsko-dobrzyńskiego, grudziądzkiego, toruńskiego i wąbrzeskiego). Zastosowano dobór kwotowy, przyjęto, że struktura próby powinna przystawać do struktury populacji według obranej zmiennej (stopień awansu). W badaniu osiągnięto poziom realizacji próby wynoszący 93% (co oznacza, że uzyskano próbę reprezentatywną). Badanie zaplanowano w terminie 1 października – 31 grudnia 2018 r., jednak z powodu zebrania niewystarczającej liczby ankiet w założonym terminie, wydłużono czas jego trwania. Link do ankiety został rozesłany pocztą elektroniczną do placówek oświatowych z terenu objętego działaniem biblioteki, ponadto został zamieszczony także w internecie (strona internetowa województwa kujawsko-pomorskiego, portal Edupolis, strona internetowa biblioteki i jej profil na Facebooku).

Pozyskane dane zostały zaprezentowane za pomocą tabel, dotyczących częstości poszczególnych odpowiedzi (liczby wszystkich odpowiedzi) i ich udziałów procentowych, oraz graficznie (za pomocą wykresów). Do zaawansowanego przetworzenia części danych wykorzystano pakiet statystyczny SPSS.

Wyniki badania zostały przedstawione zbiorczo z uwzględnieniem cech społeczno-demograficznych respondentów (płeć, wiek, miejsce zamieszkania i zatrudnienia, zajmowane stanowisko, stopień awansu zawodowego). Przygotowano również charakterystykę poszczególnych grup wyodrębnionych według statusów: nieużytkownicy – nauczyciele, którzy nie wybierają usług żadnych bibliotek, użytkownicy innych bibliotek – nauczyciele, którzy nie korzystają z usług BP w Toruniu, ale korzystają z usług innych bibliotek, np. szkolnych, publicznych, akademickich, użytkownicy BP w Toruniu – nauczyciele,

którzy w ciągu ostatnich 12 miesięcy skorzystali z usług biblioteki (aktywni), i tacy, którzy od ponad roku jej nie odwiedzili (tzw. nieaktywni). W badaniu wzięło udział 555 nauczycieli (55,45% z nich było użytkownikami BP w Toruniu, 31,75% użytkownikami innych bibliotek, 12,80% to nieużytkownicy, którzy w ogóle nie korzystali z usług bibliotek).

W rozdziale *Analiza i interpretacja wyników ankiety* poszukiwano związków między zmiennymi, zweryfikowano hipotezy badawcze, określono główne powody niekorzystania z oferty Biblioteki Pedagogicznej w Toruniu oraz kierowane do niej oczekiwania. Zakończeniem tego rozdziału jest opis profilu omawianych grup (metoda person), gdzie przedstawiono sylwetki osób, które są odzwierciedleniem każdej z nich (z uwzględnieniem ich zachowań, potrzeb i oczekiwań).

Zakończenie publikacji stanowią podsumowanie i wnioski. Autorzy ocenili w nich przebieg realizowanego badania, wykorzystane narzędzie badawcze (kwestionariusz ankiety), które według ich opinii spełniło oczekiwania. Wskazano także na potrzebę pogłębionych badań nieaktywnych użytkowników BP w Toruniu oraz podjęcia działań wynikających z potwierdzenia hipotez badawczych oraz innych informacji pozyskanych w trakcie badań, mających przyczynić się do wzrostu oddziaływania Biblioteki. Jednym z kluczowych wniosków płynących z realizacji tego przedsięwzięcia było zalecenie prowadzenia, rozłożonych w czasie, badań porównawczych zwyczajów czytelniczych nauczycieli (nie częściej niż co trzy lata). Według zespołu badania powinny być realizowane zgodnie z opisaną metodologią oraz z wykorzystaniem zweryfikowanego narzędzia i zaproponowaną koncepcję analizy danych.

Ponadto zespół realizujący badanie zarekomendował zastosowaną przez siebie metodologię nie tylko bibliotekom pedagogicznym, ale również bibliotekom publicznym i akademickim. Autorzy zwracają jednak uwagę, że różnice w uwarunkowaniach funkcjonowania bibliotek poszczególnych typów bibliotek (np. populacja docelowa, profil zbiorów, oczekiwania rzeczywistych i potencjalnych użytkowników) mogą wpływać na potrzebę modyfikacji narzędzia badawczego (kwestionariusza ankiety), dobór próby badawczej oraz organizację i przebieg badania.

Omawiana publikacja z punktu widzenia badawczego oraz praktycznego wypełnia istniejącą lukę w piśmiennictwie bibliotekoznawczym dotyczącą stanu wiedzy, kim są nieużytkownicy bibliotek i dlaczego ich nie odwiedzają i nie korzystają z oferty. Napisana jest przystępnym językiem, wykorzystuje bogaty materiał badawczy, który został poddany wieloaspektowej analizie. Jej uzupełnieniem jest obszerne zestawienie bibliograficzne (110 pozycji), a także załącznik *Kwestionariusz ankiety wykorzystanej w badaniu* oraz indeks przedmiotowy. Dużą wartością publikacji jest zawarty w niej przegląd piśmiennictwa naukowego poświęconego badaniom użytkowników i nieużytkowników bibliotek zarówno za granicą, jak i w znacznie mniejszym stopniu w Polsce. Głównym jej walorem jest opis przeprowadzonego procesu badawczego zgodnie z metodologią obowiązującą w naukach społecznych. Książka prezentuje narzędzie badawcze, które może znaleźć zastosowanie w badaniach nieużytkowników w różnych typach bibliotek. Autorzy dzielą się także trudnościami zaistniałymi w trakcie realizacji badania, co nadaje jej wymiar praktyczny. Zakres merytoryczny badania i forma prezentowanych w publikacji jego wyników stanowi zachętę i inspirację do podejmowania podobnych prób, które mogą być ważnym krokiem w kierunku zdiagnozowania problemu braku aktywności bibliotecznej potencjalnych użytkowników bibliotek oraz próby poszerzenia grona osób korzystających z oferty bibliotek, określenia oczekiwań dotyczących zasobów i usług.

MAŁGORZATA JEZERSKA
Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich